

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО
КАФЕДРА ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ,
ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ТА ІННОВАЦІЙ
КАФЕДРА ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА
за підтримки**

**Науково-дослідного інституту правотворчості та науково-правових експертиз
НАПрН України**

**Всеукраїнської громадської організації
«Асоціація цивілістів України»**

**ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРИВАТНОПРАВОВИХ
МЕХАНІЗМІВ НАБУТТЯ,
ПЕРЕДАЧІ, ЗДІЙСНЕННЯ ТА ЗАХИСТУ СУБ'ЄКТИВНИХ
ЦИВІЛЬНИХ ТА СІМЕЙНИХ ПРАВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ В
УКРАЇНІ**

**матеріали Науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті професора
Ч. Н. Азімова, м. Харків**

12 січня 2024 р.

Харків - 2024

УДК 347 (477)

П 78

*Рекомендовано до поширення через мережу Інтернет
рішенням кафедри цивільно-правової політики,
права інтелектуальної власності та інновацій Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого
(протокол № 9 від 11.01.2024 р.)*

Проблеми вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних та сімейних прав у сучасних умовах в Україні: матеріали науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті проф. Чингізхана Нуфатовича Азімова (Харків, 12 січня 2024 р.) — Харків, 2024, — 227 с. — Електронне наукове видання.

ISBN 978-966-998-675-7

До збірника увійшли тези доповідей і повідомлень учених, практикуючих юристів, представників судових органів, а також аспірантів, здобувачів та студентів. Видання адресоване науковим співробітникам, аспірантам, викладачам юридичних факультетів вищих навчальних закладів, а також працівникам суду, адвокатури, органів юстиції, практикуючим юристам, іншим особам, які вивчають і застосовують цивільне законодавство України.

Матеріали викладені в авторській редакції з незначними коректорськими правками. Відповідальність за точність поданих фактів, цитат, цифр і прізвищ несуть автори та їх наукові керівники.

УДК 347 (477)

ISBN 978-966-998-675-7

© Колектив авторів, 2024

© НЮУ ім. Ярослава Мудрого, 2024

Кухарєв Олександр Євгенович,
*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного права та процесу
Харківського національного університету
внутрішніх справ*

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ СМЕРТІ АВТОРА ТВОРУ: НА ПЕРЕТИНІ СПАДКОВОГО ТА АВТОРСЬКОГО ПРАВА

Універсальний характер спадкового правонаступництва зумовлює включення до складу спадщини всіх належних спадкодавцеві прав та обов'язків, що не припинилися внаслідок його смерті, в тому числі й права на твір. У порядку спадкування переходить не твір в об'єктивному вираженні, а майнові права на нього, які будучи об'єктами цивільного обороту, можуть перейти від автора до інших осіб.

Прийняття та набрання чинності Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 01.12.2022 р. № 2811-IX (далі за текстом – Закон) ще більше актуалізувало питання правових наслідків смерті автора твору. Закон більш детально, порівняно із попереднім Законом України «Про авторське право і суміжні права» від 23.12.1993 р. № 3792-XII (втратив чинність) регулює спадкове правонаступництво в сфері авторського права. Зокрема, у ст. 32 Закону міститься базове положення про те, що майнові права на твір входять до складу спадщини. Особисті немайнові права автора не входять до складу спадщини.

При цьому відповідно до ч. 2 ст. 32 Закону у разі спадкування майнових прав на твір за законом спадкоємець набуває такі права у повному складі разом з правом на одержання передбаченої законом справедливої винагороди за використання творів.

У разі наявності декількох спадкоємців відповідної черги за законом або декількох спадкоємців за заповітом, якщо в заповіті не визначено інший розподіл між спадкоємцями майнових прав на твір, такі спадкоємці набувають майнові права на твір у повному складі спільно, разом з правом на одержання передбаченої законом справедливої винагороди за використання твору у рівних частках, якщо в договорі між такими спадкоємцями не зазначено інше.

Додатково встановлено, що спадкоємці мають право захищати особисті немайнові права автора як до, так і після переходу твору у суспільне надбання.

Слід окреслити два ключові аспекти спадкування прав на твір.

1. Проблема оформлення спадщини, до складу якої входять майнові права та твір.

Як зазначено в п. 3.3 розд. 3 част. II Методичних рекомендацій щодо вчинення нотаріальних дій, пов'язаних із вжиттям заходів щодо охорони спадкового майна, видачею свідоцтв про право на спадщину та свідоцтв про право власності на частку в спільному майні подружжя (схвалені рішенням Науково-експертної ради з питань нотаріату при Міністерстві юстиції України від 29.01.2009 р.) для одержання інформації щодо належності спадкодавцеві авторського права необхідно подати запити до Державного департаменту інтелектуальної власності щодо отримання інформації з Державного реєстру свідоцтв про реєстрацію авторського права на твір (для встановлення факту реєстрації свого права спадкодавцем) та до Державного реєстру договорів, які стосуються прав автора на твір (для встановлення наявності чи відсутності факту передачі майнових прав на зареєстрований твір іншим особам).

Під час оформлення прав на спадщину нотаріус вимагає від спадкоємця подання документів, що посвідчують право власності спадкодавця на спадкове майно. Стосовно авторських прав до таких документів належать свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір і рішення про реєстрацію договору, який стосується права автора на твір.

У переважній більшості випадків особи не реєструють своє авторське право на твір та не отримують відповідне свідоцтво, зважаючи на правило ст. 9 Закону, згідно з яким для виникнення і здійснення авторського права не вимагається реєстрація авторського права чи будь-яке інше спеціальне його оформлення, а також виконання будь-яких інших формальностей. Через неможливість підтвердження належності спадкодавцеві авторського права на твір нотаріуси відмовляють у видачі свідоцтва про право на спадщину на такий об'єкт. А це змушує спадкоємців звертатися до суду, що переводить процес оформлення спадкових прав до судової юрисдикції. Ситуація ще більш ускладнюється, коли твір було опубліковано спадкодавцем за життя анонімно чи під псевдонімом.

При цьому при спадкуванні прав на твір застосовується ч. 5 ст. 1268 ЦК, згідно з якою незалежно від часу прийняття спадщини вона належить спадкоємцеві з часу відкриття спадщини.

2. Складнощі, що виникають при встановленні складу спадщини.

За загальним правилом після смерті автора до складу спадщини включаються майнові права на твір. Важливо врахувати, що у ст. 440 ЦК та ст. 12 Закону наведений невичерпний (відкритий) перелік майнових прав на твір. Додатково у ч. 2 ст. 32 Закону міститься застереження про те, що спадкоємці мають право оприлюднити твір, не оприлюднений за життя автора, якщо автор безпосередньо не заборонив оприлюднення такого твору. Видається, що така заборона можлива шляхом відповідного розпорядження в заповіті, а для контролю за належним забезпеченням реалізації волі автора доцільно призначити виконавця заповіту.

Дискусійним залишається питання віднесення певних прав, належних автору, до складу спадщини. Йдеться, передусім, про встановлене у ч. 3 ст. 10 Закону *право доступу*. Зокрема, автор має право вимагати від власника матеріального об'єкта, в якому втілено оригінал твору образотворчого мистецтва, доступ до свого твору з метою його відтворення (фотографування, виготовлення примірників твору, переробок тощо), за умови що це не порушує законні права та інтереси власника цього об'єкта.

Право доступу за своєю природою має немайновий зміст, що припиняється разом зі смертю його носія. Функціональне призначення права доступу спрямоване на те, щоб саме автор як творець мав можливість фотографувати, виготовляти примірники свого твору тощо. Тож наведене право не переходить до спадкоємців автора. Протилежне призведе до порушення балансу інтересів між власником матеріального об'єкту та спадкоємцями автора такого об'єкту, адже надасть можливість доступу до оригіналу твору образотворчого мистецтва не одній особі, а всім її спадкоємцям.

Додатково у ст. 30 Закону України «Про архітектурну діяльність» встановлено *виключне право на участь* автора проекту твору архітектури, містобудування, садово-паркового мистецтва у подальшій його реалізації, якщо інше не передбачено умовами договору із замовником або юридичною чи фізичною особою, де або в якій він працює, а також на внесення змін до не завершеного будівництвом чи збудованого твору архітектури, містобудування, садово-паркового мистецтва у разі зміни його функціонального призначення чи реконструкції.

При цьому, як вбачається з назви цієї статті («Майнові права на об'єкт архітектури»), відповідне право віднесено до майнових прав автора, що дозволяє зробити первісний висновок про включення його до складу спадщини.

Утім, сутність права на участь автора у проекті та особливість здійснення цього права нерозривно пов'язані з особистими професійними якостями самого автора, якими його спадкоємці переважно не володіють. Тобто право автора на участь у проекті має індивідуальний характер, невід'ємний від особи його носія, що унеможливорює перехід окресленого права в порядку спадкування.

Окремо слід відзначити, що до в силу ст. 445 ЦК та ч. 3 ст. 12 Закону до спадкоємців переходить *право на справедливую винагороду за використання твору*, що забезпечує реалізацію економічних інтересів авторів. Причому за спеціальним застереженням, що

міститься у вказаних нормах, таке право є невідчужуваним. Більш того, в абз. 2 п. 6 ч. 1 ст. 48 Закону зазначено про нікчемність правочину, спрямованого на розпорядження майновим правом на справедливу винагороду за використання твору.

У контексті спадкових правовідносин виникає питання про можливість скласти заповіт стосовно права на справедливу винагороду за використання твору, зважаючи на положення абз. 2 п. 6 ч. 1 ст. 48 Закону. Ураховуючи здатність цього права переходити в порядку спадкування, вважаю, що його носій може скласти заповіт стосовно права на справедливу винагороду. Такий висновок зумовлений загальними нормами спадкового права, зокрема, змістом ст. 1217 ЦК України, в якій визначено два види спадкування – за законом та за заповітом.

Згідно зі ст. 11 Закону особисті немайнові права належать лише автору та не можуть бути передані (відчужені) іншим особам і не переходять у спадщину. Водночас спадкоємці автора мають право захищати особисті немайнові права автора, зокрема протидіяти перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору, а також будь-якому іншому посяганням на твір, що може завдати шкоди честі та репутації автора (ч. 4 ст. 32 Закону).

З цього приводу слід зробити два важливі застереження.

По-перше, не всі особисті немайнові права автора можуть захищатися після його смерті спадкоємцями. У ст. 11 Закону наведено закритий перелік особистих немайнових прав автора: 1) право вимагати визнання свого авторства шляхом зазначення належним чином імені автора в оригіналі і копіях твору і за будь-якого використання твору, якщо це практично можливо; 2) право забороняти під час будь-якого використання твору згадування свого імені, якщо автор твору бажає залишитися анонімом; 3) право обирати псевдонім, зазначати і вимагати зазначення псевдоніма замість справжнього імені автора в оригіналі і копіях твору і за будь-якого використання твору; 4) право вимагати збереження цілісності твору, протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору, у тому числі супроводження твору ілюстраціями, передмовами, післямовами, коментарями тощо без згоди автора; 5) право надати назву твору або залишити його без назви; 6) право присвятити твір особі (особам), події або даті.

Сутність особистих немайнових прав автора дозволяє стверджувати, що спадкоємці можуть захищати лише право авторства спадкодавця та право вимагати збереження цілісності твору, протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору. Своєю чергою, не можуть захищатися такі права, як право надати назву твору або залишити його без назви, право присвятити твір особі (особам), події або даті, через їх реалізацію та припинення за життя автора.

По-друге, зважаючи на перехід до спадкоємців правової можливості захистити певні права, спірним видається законодавче положення про їх невідчужуваність. Якщо конкретне особисте немайнове право автора припинилося, то виникає питання: право на захист якого блага переходить до спадкоємця творця. Тому більш переконливою видається позиція, згідно з якою не всі особисті немайнові права автора припиняються внаслідок його смерті. Певні з них переходять разом із можливістю їх захисту до спадкоємців в порядку спадкування. Тобто окремі особисті немайнові права автора продовжують існувати після його смерті, щоправда, в усіченому, неповному обсязі.